

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

ІГОР КОЛЯДА

**СОЛОМІЯ
КРУШЕЛЬНИЦЬКА**

Харків
«Фоліо»
2019

Розділ перший

«ФІАСКО, МАЕСТРО ПУЧЧІНІ!» НАЙПРЕКРАСНІША І НАЙЧАРІВНІША БАТТЕРФЛЯЙ

Цих двох митців об'єднавав один світ,
світ — музики і театру, якому вони
були віддані і який приніс їм славу.

Галина Тихобаєва

1904 рік. Джакомо Пуччині, видатний італійський композитор, улюбленець публіки і нації, перебуває на вершині слави. Написані ним опери — «Манон Леско», «Богема», «Тоска» — з великим успіхом ідуть у театрах Італії та інших країнах Європи. Йому сорок один рік, він — зрілий митець у розквіті фізичних та інтелектуальних сил, сповнений творчої енергії.

Пошуки нового сюжету, як зазначає В. Врублевська, були для композитора дуже важливим і часто болісним періодом в його творчості.

Лондон. Прем'єра «Тоски». Він відвідує один із лондонських театрів. Йде вистава «Мадам Баттерфляй» — п'єса Давида Беласко. І хоча вона йшла англійською мовою і маестро не зрозумів жодного слова, Пуччині захопився нею. У його душі спалахує святий вогонь творчості. Імпресарію композитора та близький приятель Джуліо Рікорді у вересні 1901 року отримав дозвіл у Беласко на оперну переробку його п'єси. До написання лібрето приступили Луїджі Ілліка і Джакоза, запрошені композитором після вдалої співпраці над «Тоскою». Він працює над оперою з вересня 1901-го до грудня 1903 р., які були досить складними у його житті. Нічна автомобільна аварія. У машині — син і дружина. Для рідних усе обійшлося. А він отримує перелом стегна. Прикутий до ліжка, він

продовжував творити оперу з одержимістю закоханого, з упевненістю майстра. Він вважав, що створив оперу, яка має стати його найкращим твором: «Я писав її під впливом таких емоцій... Ніколи не мав задоволення від прослуховування власних творів, за винятком хіба що останнього акту «Богемі». Цю ж оперу слухаю завжди усю — з великою приємністю і зацікавленням. Я переконаний, що написав найбільш сучасну з моїх опер».

У першій редакції опера складалася з прологу, в котрім відбувалася церемонія шлюбу Баттерфляй з капітаном Пінкертоном, і однієї дії, де, власне, розкривалися перипетії драми. Такий варіант був дуже коротким і недостатнім для цілого вечірнього спектаклю. Думка про доповнення його твору якоюсь іншою оперою або балетом була для Пуччині неприпустимою. Отож він вирішує розширити оперу до трьох дій, з яких друга відбувалася в американському консульстві. Пізніше композитор об'єднав другу і третю дії, друга була поділена на два акти оркестровим інтермецо. Уже тоді, як зазначає Галина Тихобаєва, друзі говорили Пуччині, що друга дія перевантажена, і опера видається розтягнутою. Але композитор не звертав на це уваги. Він був зачарований маленькою японочкою, екзотичним тлом твору, можливістю створити щось нове, незвичайне. Адже Пуччині, як зазначали дослідники його творчості, був сильнішим у творенні драми настроїв, почуттів, ніж у ліпленні характерів. «У мене більше серця, ніж фантазії», — зізнавався він.

17 лютого 1904 року. Для прем'єри вибрано найпрестижніший театр Італії — міланський «La Scala». У ролі Баттерфляй композитор уявляв собі лише Розіну Сторкіо. І справді зовнішність співачки якнайкраще пасувала для цього образу: невисокого зросту, з м'якими рисами обличчя, дрібними рухами — вона чимось нагадувала японську гейшу. Пуччині чекав тріумфу. За кілька годин до початку вистави він написав до Сторкіо короткого, сповненого оптимізму листа: «Дорога Розіно, немає потреби у моїх побажаннях!

Ваше велике мистецтво настільки щире, вишукане і вражаюче, що публіка буде підкорена ним! І я надіюся з Вашою допомогою прийти до перемоги! Отже, до вечора, люба, із упевненістю у душі, з усією моєю прихильністю».

Але Розіна Сторкіо — перша виконавиця ролі Баттерфляй — у своїх спогадах підкреслює, що ще на початку спектаклю багатьох артистів гнітило передчуття катастрофи. «Пуччині наблизився до мене, — пригадує Розіна Сторкіо, — і сказав: «Дев'ята. Починаємо. Кампаніні вже спустився в оркестр». І цей день прем'єри став найприкрішим днем у житті композитора. «О пів на дев'яту ми усі вже були готові... Підходжу до завіси. Я неспокійна. Маю недобрі передчуття. Коли оркестр починає грати, ліву руку притискаю до серця. Правою тричі хрещуся. Пуччині відходить і непомітно робить те саме. Епізоди на початку першої дії відбуваються мляво, починають пригнічувати. Один із співаків, зайшовши за куліси, обурюється: «Що за публіка! Нічого не робить, тільки кашляє! Щоб їм...» Мій вихід. Співаю «Від моря до берега іде радісний повів весни...» З партеру відчуваю вороже мовчання. І раптом хтось крикнув: «Богема!» «Богема!»... Ми вже це чули». Починаються галас, протести... Під час перерви ніхто не приходив на сцену. Жоден товариш, жоден журналіст. Ворожість надто сильна, і усі її поділяють. Дивлюся на обличчя Пуччині — воно вкрите великими червоними плямами... Нервово палить цигарку за цигаркою, не звертаючи уваги на пожежників, які, розуміючи його стан, удають, що не помічають цього... Лише Тітто спокійний, холодний. Його сильні щелепи вперто стиснуті. Підходить до кожного, плескає по плечах, додаючи одваги: «Вже стартували. В другім акті мусить бути злам. Запевняю вас, що переможемо. Цього разу ми їх візьмемо».

Але це виявилось таким же неможливим, як зловити на льоту ластівку... Навпаки — в другім акті ніби луснули пута, і почалося лінчування опери. Ось Судзукі б'є в гонг і молиться, щоб повер-

нувся Пінкертон... Я впевнена, що він повернеться, що притисне до серця мале створіння, плід нашої любові. Вкладаю дитину спати. Коли виходжу, повів вітру надуває мені кімоно. Публіка шаленіє з утіхи. Хтось кричить: «Баттерфляй ще вагітна від Пінкертона!» Останню арію зустріли... протестами. Може, я сама вже не панувала над своїм голосом? І все-таки я впевнена, що неможливо співа-ти цю арію з більшою експресією. Мое самогубство, дитина із зав'язаними очима і його приготування не справляють враження. «Баттерфляй» закінчується серед галасу і свисту. Ніхто не виходить на авансцену, щоб зібрати оплески друзів, які тут були. Не чую більше жодного слова, на очі мені напливають сльози розпачу. Переконаюся, що битва програна, що затяті вороги Пуччині не відступляться, вони вирішили саботувати кожну сцену, кожен жест і рух і використають кожний дріб'язок, аби зробити капость. Раптом вибігає хлопець (Тоніо — син Пуччині), кидається йому на груди з плачем: «Ох! Тато, мій тато...» Серед моїх артистичних спогадів — численних чи радісних, оці — найбільш незабутні, коли всі ми відчули, як ніколи до того, як сильно ми любимо нашого великого Джакомо».

Глядачі обурено свистіли. Маестро почувався розчавленим. Він був такий шокований, розгублений, спантеличений... Казав: усе, на цьому його кар'єра закінчується, він не зможе написати жодної ноти. Багаторічні тріумфальні успіхи композитора, починаючи «Віллісами» і закінчуючи «Тоскою», були вмиль забуті. Критика така ж безжалісна, як і глядач. «Від автора «Манон», який витратив скількись часу над арабесками «Богемі» і квітчастими декламаціями «Тоски», час уже вимагати опери ширших горизонтів і глибшої проблематики... Джакомо Пуччині, користуючись довірою, якою його щедро обдарувала наша громадськість, не докладав зусиль у більш гідних спробах і пішов за смаками мас... Нічого не змінилося в його творчості. Той самий млявий сентименталізм, та ж пере-

Розділ другий

ЖІНКА З МАНЕРАМИ КОРОЛЕВИ. ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА

С. Крушельницька — це таке складне явище, що люди навіть не розуміють, що їх найбільше вражає, коли вони її слухають чи на неї дивляться.

*Американський
музикознавець Дюваль*

С. Крушельницька була тією, про яку говорять: «Видатна актриса!»

Ґвідо Маротті

Це була унікальна особистість, яку всім хотілося пізнавати. З різних аспектів. І це була дивовижна жінка з величезним почуттям гумору та смаку. Надзвичайно сильна внутрішньо і спроможна дати силу іншим. А головне — смілива і рішуча. Відкрита до науки і до праці. Бо, як казала сама, навіть коли людина жила би тисячу років, то завжди мала б чим зайнятися і чому навчатись.

Галина Тихобаєва

Соломія Крушельницька зробила свою блискучу кар'єру та здобула світової слави у час розквіту оперного виконавства — з одного боку, і пошуків та експериментів у музично-театральному мистецтві — з іншого; у період відмирання старої мелодрами з її ідеаль-

ЗМІСТ

Розділ перший.

«Фіаско, маестро Пуччині!» Найпрекрасніша
і найчарівніша Баттерфляй 4

Розділ другий.

Жінка з манерами королеви. Штрихи до портрета 17

Розділ третій.

Зі шляхетного роду 39

Розділ четвертий.

Зі священницької родини 44

Розділ п'ятий.

Батьки 49

Розділ шостий.

Неперевершене лірико-драматичне сопрано 60

Розділ сьомий.

Розбиті серця 69

Розділ восьмий.

Перелуння мудрих сердець 95

Розділ дев'ятий.

Педагог. Останні роки 102

Література 119